

Skogshistoriska **Tidender**

ÄRGÅNG 23
NR 2 · 2017

1940-
talet

De många ved- travarnas tid

**Mycket att
lära av gamla
skogskartor**

Jan Sandström:
**Historie-
lösheten är
till men för
skogssektorn**

Hans-Jöran Hildingsson
Ordförande i Skogshistoriska Sällskapet

Skogshistorien – viktig att känna till?

FÖR ETT TAG SEDAN LYSSNADE JAG i ett radioprogram på statsvetaren, med mera, Peter Olsson som intervjuades angående sin bok "Det nya folkhemmet". Han berättade om ett sammanhang där en invandrad person höll upp den nya 50-kronorssedeln och frågade vem den avporträtterade är. Svaret blev kort och gott: Evert Taube. Den som svarade trodde att frågeställaren visste vem Evert Taube var. Så var dock inte fallet.

ÄR DET VIKTIGT ATT SOM INVANDRAD KÄNNA TILL vem Evert Taube var? I relation till allt möjligt annat som en invandrade måste känna till i sitt nya hemland, så kan det inte vara prio ett. Till saken hör att frågeställaren i det här fallet bott i Sverige ganska många år. Samtidigt kan konstateras att Evert Taube är en av Sveriges nationalskalder, mest känd för sina mer än 200 visor. Och han är alltså avporträtterad på den svenska femtiolappen.

EXEMPLET, MER ELLER MINDRE LÅNGSÖKT, kan ändå vara en intressant parallell till vår syn på Sveriges skogshistoria. Genom århundraden av brukande och nyttjande har människan framskapat ett kulturlandskap präglad av hur vi använt oss av resurserna skog, mark och vatten för vår överlevnad. Mycket av Sveriges välstånd bygger på detta. Betyder det något att ha kunskaper och insikter om allt detta inför framtiden? Så klart att det gör! Det finns åtskilliga exempel bara i detta nummer av Tidender på hur värdefullt det kan vara att ha koll på det förflutna.

DET SAKNAS I DEN HÖGRE svenska skogsutbildningen en obligatorisk, bred och grundläggande kurs i skogshistoria. Detta har vi i särskild skrivelse tidigare i år påpekat för skogsfakultetens ledning på SLU. Vi finner det lite märkligt att utbildning inom ämnesområdet skogshistoria inte prioriteras högre.

SVERIGE ÄR ETT STORT SKOGLAND med en lång och synnerligen innehållsrik historia om sin skog. Detta har konstaterats i många olika sammanhang. En kurs i skogshistoria, likartad för alla studenter, borde utgöra en väldigt bra bas för de fortsatta skogsstudierna och för att kunna förklara olika mer eller mindre komplexa samband under långa tidsepoker.

MIDSOMMAR STUNDAR. Sannolikt kommer du vara med om att stämma upp någon av de kända Taubevisorna. Ha det så fint!

- Tar vara på kunskaper om skogens historia som finns hos skogsägare och de som har – eller har haft – sin verksamhet i skogen.
- Visar på skogens betydelse i historien och hur man kan dra lärdom av tidigare erfarenheter.
- Lyfter fram de kulturhistoriska värdena i skogen och arbetar för att lämningar från tidigare brukande bevaras och sköts.
- Stimulerar skogshistorisk forskning.

Välkommen som medlem!

Som medlem får du tidningen Skogshistoriska Tidender fyra gånger per år samt årskriften i slutet av året. Du kan också delta i de aktiviteter som vi arrangerar på intressanta platser. Årsavgift 300 kr (Studenter 100 kr och familjer 400 kr)

Anmäl dig på www.skogshistoria.se eller kontakta Sällskapets kassör Bengt Stenerås. Kontaktadress nedan. Du kan också betala årsavgiften direkt på pg 480 61 67-5. Ange namn, adress och "Ny medlem".

Styrelse

Hans-Jöran Hildingsson, ordförande

031-335 66 31, 070-683 61 19

hans-joran.hildingsson@skogssallskapet.se

Erik Valinger, vice ordförande

090-786 83 35, 0730-66 99 83, erik.valinger@slu.se

Mats Hannerz, sekreterare

070-528 85 54, mats.hannerz@silvinformation.se

Bengt Stenerås, kassör, Tullportagatan 9, 532 30 Skara,

0511-167 88, 070-391 67 88, bengt.steneras@swipnet.se

Lars Klingström, redaktör

070-523 51 70, lars@klingstrom.net

Iréne Gustafson

0950-177 42, 070-603 80 39, irene.gustafson@lycksele.se

Jan Sandström

08-656 23 08, 070-603 98 11, jan.g.sandstrom@telia.com

Karin Tormalm

070-382 79 56, karin.tormalm@gmail.com

Regionala kontaktpersoner

Eje Andersson	Luleå	070-688 10 01	eje.andersson47@gmail.com
Johan Renström	Skellefteå	070-693 84 34	johanrenstrom@home.se
Gunnar Andersson	Umeå	070-594 42 61	ann-britt.andersson@mariehem.net
Björn Andrén	Örnsköldsvik	070-602 77 11	bjorn.andren@telia.com
Per Persson	Bergeforsen	070-311 83 05	alaper@telia.com
Göran Junevik	Alfta	070-634 78 08	goran.junevik@helsingenet.com
Karl-Erik Jonsson	Alfta	070-379 93 40	karl-erik.jonsson@helsingenet.com
Rune Dehlén	Orsa	0730-77 00 23	rune.dehlen@telia.com
Lars-Olof Österström	Mora	070-634 34 63	lars-olof@finngarden.se
Bo-Göte Jordansson	Karlstad	070-649 60 43	bo-gote.jordansson@telia.com
Ulf Didrik	Åkersberga	070-379 94 34	ulf.didrik@skogsstyrelsen.se
Rolf Thorén	Örebro	070-241 98 00	rolf.thoren1@comhem.se
Bertil Lundahl	Ed	0534-122 66	bertil.lundahl02@gmail.com
Anders Söderlund	Ljungskile	070-314 16 44	anfasterodgard@telia.com
Britta Färdig Bergström	Jönköping	070-692 86 15	britta.fg@telia.com
Lennart Rudqvist	Kinna	076-781 00 16	lennart.rudqvist@gmail.com
Carl-Gustaf Liderfelt	Eksjö	070-293 03 76	cg.liderfelt@gmail.com
Peter Danielsson	Mörbylånga	070-672 94 03	skogsbuklovdal@hotmail.com
Helene Reiter	Ronneby	070-820 74 08	helene.reiter@grenverket.se
Jan Linder	Kristianstad	072-588 20 51	linder.jan@telia.com

Skogshistoriska Tidender

Medlemstidning för Skogshistoriska Sällskapet.

Utkommer med 4 nummer per år.

ISSN 1401-9481

Redaktion: Lars Klingström och

Hans-Jöran Hildingsson.

www.skogshistoria.se

Kontaktadresser: Se ovan

Upplaga: 1 500

Layout/original:

Energi Reklambyrå AB

Tryck: DanagårdLITHO

Noterat

SKOGSHISTORISKA TIDENDER

Sommarens och höstens exkursioner och arrangemang

Efter sommaren väntar ytterligare sex aktiviteter. Läs mer om dem på skogshistoria.se eller i Tidender nr 1, 2017.

8
Augusti
Tisdag

Bäckefors, Dalsland

Dalsland och järnbruksepoken

Bäckefors var på sin tid en betydande järnbruksort. Under exkursionen kommer järnepoken i Dalsland och skogens och vattenkraftens stora betydelse att belysas. I Uppered tar vi del av hur detta sjörika landskap vid samma tid blev ett maritimt centrum.

Anmälan senast lördagen den 5 augusti till:

Bengt Stenerås, 0511-167 88, 070-391 67 88

E-post: bengt.steneras@swipnet.se

15
Augusti
Tisdag

Sundsvall

Från plundrad skog till skogsodling och naturhänsyn

"Gröna lögner" kallades de glesa skogar som blivit kvar efter uppretrade hårda blädningar. Vi får en initierad genomgång av hur metoderna för skogsodling under det senaste seklet utvecklats fram till dagens miljöanpassade skogsbruk.

Anmälan senast onsdagen den 9 augusti till:

Per Persson, 070-311 83 05.

E-post: alaper@telia.com

29
Augusti
Tisdag

Derome, Halland

Sågad skog för välstånd

I början av 1900-talet försköts produktionen av sågade trävaror söderut. Bland annat till den såg som utvecklades till Derome Timber AB. Om detta får vi höra, liksom om framtiden för sydvänskt sågindustri. Besök i Nostalgimuseet ingår också.

Anmälan senast fredagen den 25 augusti till:

Bengt Stenerås, 0511-167 88, 070-391 67 88

E-post: bengt.steneras@swipnet.se

31
Augusti
Torsdag

Östragården, Runtorp

i sydöstra Småland

Bondeskogsbruk i elva generationer

Vi får följa ett småländskt bondeskogsbruk från tidigt 1600-tal till idag. Gårdens ägare beskriver dess historia och vilken betydelse skogen har haft – och har. Vi får också höra berättelser om vad skogen betytt för Kalmarbygdens människor.

Anmälan senast fredagen den 25 augusti till:

Jan Sandström, 08-656 23 08, 070-603 98 11

E-post: jan.g.sandstrom@telia.com

8-21 september, USA

20-29 september, Kanada

Skog och skogshistoria längs

Nordamerikas västkust

Den 8 september kommer 44 förväntansfyllda resenärer att lämna Sverige för spännande upplevelser längs den nordamerikanska västkusten. Av dem har cirka 30 valt att även följa med på tilläggsresan till Kanada.

Intresset att åka med var stort och redan vid årsskiftet nåddes taket.

31
Oktober
Tisdag

KSLA, Stockholm

Det skogliga biståndet

så här långt

För 30 år sedan gick fem procent av Sveriges totala biståndsinsatser till skogsodling i det som då kallades U-länder. Idag är motsvarande siffra tre promille. Reidar Persson och Björn Lundgren som var med då, funderar på om det är dags för bokslut?

Anmälan senast torsdagen den 26 oktober till:

Jan Sandström 08-656 23 08, 070-603 98 11

E-post: jan.g.sandstrom@telia.com

Museinätverket växer

Sedan starten 2013 har Museinätverket Skog & Trä samlat allt fler medlemmar. Nu senast på tillkom Lantbruksmuseet Ljusfallshammar i norra Östergötland. Att på det här sättet slå sig samman i ett nätverk gör att museerna kan dra nytta av varandra. Det ger dem en starkare röst i deras strävan att hålla Sveriges skogshistoriska arv levande. Museerna presenterar sig på den gemensamma webbsidan skogshistoria.se och i en årlig folder som kan beställas från Skogsmuseet i Lycksele: skogsmuseet.se

Skogsmuseer i Sverige 2017

Tipsa Tidender

Ämnet Skogshistoria är gigantiskt. Skogen har påverkat nästan allting i det svenska samhället. Mängder av intressanta företeelser väntar på att lyftas fram eller påminna redaktionen om. Den fråga som Sven Sjunnesson besvarade på webbsidan och som växte till en artikel i det här numret är ett bra exempel på hur vi vill att samspelen och våra medlemmar ska fungera. Hör av dig till någon i styrelsen eller av de lokala kontaktpersonerna. Adresser på vidstående sida.

Kartor och kvigor på lyckad skogsexkursion

Ytterbyskogen har med stor sannolikhet varit betad av kor i många hundra år. De nyfikna kvigor som blandade sig med exkursionsdeltagarna blev uppskattade exempel på levande skogshistoria.

– Ingen karta har kommit till av en slump, hemligheten med att tolka dess innehåll är att förstå varför den ritats. Det sade Skogsstyrelsens kartexpert Jan Lannér, när han guidade under Skogshistoriska Sällskapet exkursion om historiska kartor i trakten av Åtvidaberg.

TEXT LARS KLINGSTRÖM

» ETT GÄNG KVIGOR KOM GLATT springande då de 40 exkursionsdeltagarna tagit sig upp över backkrönet i det skogklädda reservatet. De blandade sig med de ovanliga besökarna och verkade lika ivriga som människorna att ta till sig det Jan Lannér hade att berätta.

– Det är perfekt, konstaterade denne. Ungefär så här såg det ut i århundraden fram till dess skogsbetet upphörde. Det är betande kor som satt sin prägel på skogen och vegetationen här. Att skogsbetet pågick ända in i sen tid motiverade naturreservatet.

MEG HJÄLP AV KARTORNA i exkursionsmappen visade han att skogen här redan vid mitten av 1800-talet var gles till följd av kreatursbetet.

– Det finns äldre kartor än så, geometriska kartor från 1600-talet som gav underlag för hur mycket skatt fastigheterna skulle betala. Då var fokus på odlingsbar jord. För att få ett hum om hur det såg ut i skogarna kan de kartor som togs fram vid storskiftet och laga skiftet under de påföljande århundradena ge bättre information.

Detsamma gäller också den Häradsekonomiska kartan, som gavs ut mellan 1859 och 1934 och den Ekonomiska kartan (1935–1970). Genom att den senare innehåller ett flygfoto i botten framgår också skogens täthet.

– Det var under de här båda kartornas "livstid" som de stora förändringarna på den

svenska landsbygden skedde, säger Jan Lannér. I början lades allt mer jord under plojen. Efter andra världskriget avfolkades sedan bygderna allt mer. Torpen lades ned. De mest avlägsna och dåligt avkastande åkrarna lämnades att växa igen med skog. Hela 1950-talet och ända fram till 1970-talet var de stora skogsplanteringarnas tid.

Den ekonomiska kartan finns för hela landet, medan däremot den Häradsekonomiska kartan bara är heltäckande i 13 län i Götaland och Svealand samt delvis i övriga. I Norrbotten finns bara ett fåtal blad.

JAN LANNÉR BERÄTTADE OCKSÅ HUR Skogsstyrelsen redan för tjugotalet år sedan började använda historiska skogskartor mer systematiskt. Från början som en del i arbetet med att identifiera nyckelbiotoper, idag också som inslag i rådgivningsverksamheten.

– Det är inte alla markägare som har färdneärvda kunskaper om sin skogar. Många är nytillträdde och har fått skogen genom arv. Inte sällan bor de på annan ort och har förlorat den tråd som band tidigare generationer naturligt samman med gårdens skog.

Han har också märkt hur skogsägarna många gånger får en djupare relation till sin skog sedan de tagit del av det historiska kartmaterialet om den.

– Nästan alla människor är intresserade av sina rötter och den plats de bor på. I sådana här gamla kartor stiger historien fram mycket levande.

Jan Lannér, engagerad och mycket kunnig exkursionsledare.

Jans råd för att komma igång med skogshistoriska kartor:

1. Utgå alltid från dagens karta och arbeta dig sedan bakåt i tiden.
2. Välj ut karaktäristiska platser och försök sedan hitta igen och markera dem både i terrängen och på kartan.
3. Ekonomiska kartan (1935–1970) är en guldgruva, inte minst på grund av att det finns ett flygfoto i bottenkiktet som ger en tydlig bild av hur skogen såg ut.
4. Vid sidan av den Häradsekonomiska kartan (1859–1934), som oftast beskriver skogen i bara allmänna termer, kan skifteskartorna från 1700- och 1800-talen ge intressanta uppgifter.

de. Men framförallt är de historiska kartorna en bra grund för en långsiktig strategi för skötseln av skogen. Inte minst också för att behålla och utveckla naturvärdena i den. ●

Genom ett noggrant studium av den Häradsekonomiska kartan och den Ekonomiska kartan får man bra vägledning till att förstå sin skogs historia. Detta är ett utsnitt från den Ekonomiska kartan som bygger på flygfoton vilket gör att skogens struktur framgår mycket tydligt.

Kartorna bekräftade forskarnas hypoteser

Vid exkursjonen i Åtvidaberg medverkade också de båda naturvårdsforskarna Per Milberg och Karl-Olof Bergman från Linköpings universitet, som redogjorde för hur de med hjälp av historiskt kartmaterial hittat intressanta samband i dagens skogar.

– Vi hade en hypotes om att orsaken till att antalet fjärilar varierade starkt på till synes likvärdiga hyggen kunde ha med markhistoriken att göra, berättade Per Milberg.

Med hjälp av den Häradsekonomiska kartan lade de upp en studie där de inventerade ett stort antal hyggen som på 1870-talet antingen hade varit slättermark eller barrskog.

– Resultaten var mycket tydliga, konstaterar Karl-Olof Bergman. Där det tidigare varit ängsmark fanns dubbelt så många fjärilsarter och nästan tredubbel så många individer som där det hela tiden varit barrskog.

Skilnaderna förklaras främst av att det i skogar som tidigare varit ängsmark fortfarande finns en del tynande ängsväxter. Det är dessa som blommar upp när skogsträden försvunnit. Det gynnar i sin tur fjärilarna som får ett tiotalet år långt "fönster" innan barrskogen åter sluter sig.

Per Milberg tror inte det kommer att upprepas vid nästa avverkning.

– Då återstår sannolikt bara rester av dessa levande kulturspår i skogen.

Intressant skogshistoria i Åtvidaberg

Kartexkursjonen i Åtvidaberg genomfördes på Baroniet Adelswårds marker. Det är en av landets största privata markägare med 22 000 hektar. Den här delen av södra Östergötland har en mycket intressant skogs- och bergsbrukshistoria som sträcker sig ner i medeltiden. Tidender hoppas att i ett kommande nummer kunna berätta mer om både Bersbo bergslag och Baroniets nutida skogsbruksfilosofi.

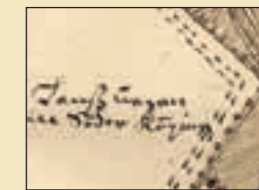
Skogsstyrelsen utbildar om historiska skogskartor

Exkursjonen i Åtvidaberg blev möjlig till följd av Skogsstyrelsens rutin för naturvårdande skötsel av skyddade områden. Bland annat har man tagit fram ett kunskapsmaterial som används i utbildningen av den egna personalen. Åtvidabergsexkursjonen var en miniversion av en sådan kurs.

Upptäck Lantmäteriets kartskatt

På Lantmäteriet finns idag en enorm skatt av historiska kartor – mer än en miljon. Det finns kartor från i princip hela Sverige. De äldsta är från 1628. Alla är fritt tillgängliga via nätet. Många av av dem är oerhört vackra, nästan som konstverk. Man kan köpa högupplösta kartfiler och själv skriva ut dem i stort format.

För att se kartorna krävs ett speciellt bildvisningsprogram som heter DjVu. Det är gratis och kan laddas ned från Lantmäteriets webbsida. Där finns också en handledning som guidar om hur man söker. lantmateriet.se

Lär dig tyda skrivstilen

Skrivstilen på de historiska kartorna är ofta svårast för dagens människor. I Riksarkivets webbutik finns både en bok om gamla skrivstilar och en CD med läromedlet "Handskrifter 1339–1926". Det är självinstruerande och hjälper den som vill bli bättre på att tolka äldre tiders handstilar.

webbutik.riksarkivet.se

1940-
talet

Gjutaren G. Rosén, blivande vägingenjören F. Eberstein, mattläggaren V. Flod och cementarbetaren G. E. Billström var fyra av de många svenskar som fick göra extrainsatser i skogarna under krigsåren. Bilden togs vid ett skogshuggarläger i Roslagen, arrangerat av Statens Arbetsmarknadskommission och Bränslekommissionen. Foto: TT-bild.

De höll svenskarna varma och landet igång

Sedan andra världskriget brutit ut och importen av stenkol och olja

strypts till ett minimum fick istället skogarna "rycka in" och såväl värma bostäder som driva fordon och ånglok. Det var en situation som inte så lite påminner om dagens när stora förhoppningar sätts till skogen – men nu av klimatskäl.

AV LARS KLINGSTRÖM

» **KRIGSUBROTET** den 1 september 1939 blev starten för en febril aktivitet i Sverige för att anpassa landet till det nya läget. Redan i oktober inrättades ett folkhushållningsdepartement med uppgift att se över försörjningen av livsmedel och ransonera sådana som det riskerade att bli brist på. Kristidskommissioner etablerades i alla städer.

Stenkol och koks (restprodukt från tillverkningen av stadsgas) värmede vid den här tiden städernas bostäder och drev industriernas ångpannor. Elektrifieringen av det statliga järnvägsnätet hade bara kommit halvvägs

och på det omfattande privatbanenätet drogs tågen nästan uteslutande med kolgenererad ångkraft. Nu hade också bilismen utvecklats. Vid krigsutbrottet fanns en kvarts miljon bilar och många tusen bussar som alla drevs med oljebaserade drivmedel.

MED ERFARENHETER FRÅN FÖRSTA världskriget, då importen av stenkol helt upphörde, hade staten redan på 1920-talet sett över beredskapen för liknande situationer. Då oron för ett kommande krig ökade under 1930-talet aktiverade man 1938 den bränsleförsörjningsplan

som förberetts. Denna plan bildade bas för den bränslekommission som inrättades våren 1940.

– Det handlade om att kompensera bortfallet av importerade energirävaror med inhemska, säger Sven Sjunnesson (se rutan ovan). Och sådana fanns i rikt överflöd i skogarna. Men de var inte enkelt tillgängliga. För att få fram de stora kvantiteter som behövdes stiftades en lag som reglerade avverkningarna i skogen och användningen av brännved.

Enligt den nya lagen ålades de svenska skogsägarna att avverka och leverera vissa minimikvantiteter brännved. Den innebar

Det kom en fråga ...

... till Skogshistoriska Sällskapets webbsida:

År 1943, när jag var 10 år gammal, minns jag att det var ett gäng nymönstrade beväringar som bodde i en barack uppe i skogen där de högg brännved. Det har berättats mig att skogsägarna under krigsåren var ålagda att hugga brännved eftersom det var brist på kol och olja. Det skulle vara intressant att få veta lite mera fakta om detta, beslutet om åtgärden, omfattningen och eventuell utvärdering.

Sture Jönsson

Vi skickade frågan vidare till **Sven Sjunnesson**, f.d. skogsdirektör vid Skogsägarnas Riksförbund som svarade Sture Jönsson – och gav samtidigt inspiration till den här artikeln om energiförsörjningen på 1940-talet. Artikeln har också kompletterats med uppgifter hämtade ur Lars Kardells bok *Svenskarna och skogen*.

att man auktoriserade olika företag att för statens räkning köpa upp brännved för vidare transport till i första hand städerna. Landsortsbefolkningen hade ju andra möjligheter att själva skaffa den ved som behövdes för att värma sina hus.

– **SKOGSÄGARFÖRENINGARNA KOM ATT FÅ** en nyckelroll i denna verksamhet, även om det inte var avsett från början. Det fanns uppfattningar om att det egentligen var Domänverkets eller skogsmyndighetens uppgift. Men följden av den nya lagen blev att vedmarknaden prisreglerades. Sverige delades upp i fyra prisområden (senare fem) och priserna fastställdes genom förhandlingar mellan staten och bland annat skogsägarföreningarna, som i det här sammanhanget inte bara representerade sina medlemmar, utan alla skogsägare i prisområdet.

Sven Sjunnesson konstaterar att även om det kallades förhandlingar så var det knappast så i praktiken. Staten hade ju en lag i ryggen

När importen av stenkol och olja ströps på grund av kriget var det skogen som räddade Sverige. Vedtravar som de här på Strandvägen i Stockholm var en vanlig syn överallt i städer och tätorter under krigsåren. Bild: Stockholmskällan.

som tvingade skogsägarna att leverera ved, vilket inte oväntat resulterade i låga priser.

FÖR ATT KLARA DET STORA BETINGET att ersätta kol och olja med ved, kraftsamlade både myndigheter och människor på uppgiften. En stor del av den manliga befolkningen var inkallad i militärtjänst. Arbetsmarknadskommissionen väjdade därför till 5 000 företag att avstå arbetskraft. I stor utsträckning rekryterades också arbetslösa industriarbetare och byggjobbare till skogen. Kulmen kom 1943 då det årets värnpliktiga ålades att var och en avverka 200 kubikmeter brännved som del av sin militärutbildning. Via snabbkurser fick de lära sig elementa om skogsarbete.

Om inte annat ger det som hände vid den här tiden besked om samhällets syn på skogsarbete. Det uppfattades allmänt som något som vem som helst kunde klara av. Att det inte var så visade sig snart i form av att antalet olyckor vid skogsarbete ökade brant. Enbart under det första halvåret 1943 rapporterades 14 000 olycksfall vilket kan jämföras med cirka 10 000 per år före kriget. Det motsvarar alltså nästan en tredubbling. Arbetsförhållandena var också mycket påvra med enkla barackboenden och bristfälliga arbetskläder i småkall kyla.

Erfarenheterna i svenska skogar under krigsåren blev en väckarklocka och födde de

första tankarna på yrkesutbildning, skriver Lars Kardell i sin bok *Svenskarna och skogen*. Den första kursen där ynglingar fick lära sig skogsarbete ordentligt genomfördes av Mo och Domsjö i Lycksele år 1943.

– Det rådde kristidsförhållanden under de här åren, vilket förklarar de drastiska åtgärder som staten tog till, säger Sven Sjunnesson. Utan kraftsamlingen på brännvedsproduktion skulle svenska folket tvingats till svåra umbäranden under de tre extremt kalla vintrarna 1940–1942.

RESULTATET BLEV NU ATT BETINGET klarades och befolkningen slapp att frysa i allt för hög grad. Men många av de oerfarna människor som tvingades ut på skogsarbete mindes länge, och med viss fasa, de umbäranden de fick vara med om.

– Under de här åren kom skogarna på många håll att överavverkas, konstaterar Sven Sjunnesson. Men på plussidan står att de samtidigt gallrades, vilket senare resulterade i ett bättre skogstillstånd med högre tillväxt än före krigsåren.

Bristen på olja och stenkol kvarstod även efter krigsslutet 1945. De kvantiteter som kom fram behövdes bättre i arbetet med att återuppbygga det krigshärjade Europa. Inte förrän 1950 avvecklades bränslekommissionen. ●

1940- talet

Ingen drömsyssa för kavaljeren med vedsäcken och hans kompis bakom kameran som bjudit de båda kvinnorna på biltur. Det här är en liten bil (DKW?) som kanske klarade sig med 6 liter finhuggen ved per mil. Men de amerikanska åken som då var vanliga kunde behöva mellan 15 och 20 liter per mil. Bild: Bergshammars hembygdsförening.

Precis som vilken eldstad som helst måste gengasaggregaten slaggas ur och sotas med regelbundna mellanrum.

1941 dog tolv människor av kolmonoxidförgiftning, flera hundra skadades livshotande och ett tusental fick mindre allvarliga skador. Det farligaste momentet var när man just hade tänt gengaspannan. Det tog en stund innan den levererade tillräckligt med gas för att motorn skulle kunna startas. Om detta skedde i ett dåligt ventilerat garage var risken att bli förgiftad överhängande. Rekommendationen i sådana fall var att starta bilen med en skvätt bensin så att man kunde köra ut ur garaget och invänta att pannan skulle generera tillräcklig mängd gengas.

Ett ytterligare skäl till att inte starta inomhus var brandrisken. Gengasen kunde "puffa" när pannan tändes och på så sätt orsakades flera tusen bilbränder och även många husbränder varje år under gengastiden.

DEN VED SOM ANVÄNDES KUNDE VARA av flera slag. Bäst var björk- och bokved men även barrved kunde nyttjas. Decimeterlånga bitar klövs till småved och packades i säckar. Skulle man företa en lite längre resa var man tvungen att ta med många säckar och fylla på pannan vartefter den brann ut. Inledningsvis användes också träkol.

De höga riskerna tillsammans med den smutsiga och jobbiga hanteringen – aggregatet skulle slaggas ur och sotas regelbundet – gjorde att gengasen så gott som omedelbart försvann efter kriget. Men utan tvekan bidrog de svenska skogarna genom gengasen till att viktiga samhällsfunktioner kunde hållas igång under de här åren.

De biobaserade drivmedel som idag diskuteras så livligt är en helt annan historia. ●

Gengas: Jobbigt, smutsigt – och livsfarligt

Andra världskriget blev ett tydligt hack för bilens

utveckling i Sverige. Antalet bilar hade 1939 nått en kvarts miljon när bristen på drivmedel gjorde att merparten fick ställas av. Men en tredjedel av dem konverterades till veddrift och försågs med skrymmande gengaspannor.

AV LARS KLINGSTRÖM

GENGAS ÄR INGALUNDA NÅGON kristidsprodukt. Som så många uppfinningar är den ett barn av det expansiva 1800-talet. Den utvecklades som ett alternativ till stenkol i områden där det fanns gott om skog. Främst användes den av järnindustrin att värma stora ugnar med. På många håll i världen användes också gengas för att natttid lysa upp de ditills helt mörklagda stadsgatorna.

Intresset för att använda gengas som drivmedel tog fart efter första världskriget. Flera länder, bland annat Sverige, hängde på och deltog i arbetet med att utveckla tekniken. Inte minst därför att man under krigsåren uppträckt hur beroende samhället blivit av importerade energiråvaror.

Den svenska försvarsmakten började

redan på 1930-talet testa gengas i olika sorters fordon. Regeringen tillsatte en gengaskommitté år 1937 som avgav sitt slutbetänkande bara några veckor före krigsutbrottet två år senare. Det handlade om hur Sverige skulle förberedas för att snabbt kunna ställa om till gengasdrift för bilar och bussar i händelse av brist på importerade drivmedel.

När den befarade situationen så inträffade var beredskapen därför förhållandevis god för att hantera dess konsekvenser.

GENGAS UTVINNS GENOM ATT HETTA UPP trä till mellan 500 och 1 000 grader i syrefri miljö. Resultatet blir en gas som består av bland annat kolmonoxid, vätgas och metan. Det

är kolmonoxiden som är den intressanta eftersom den går att driva förbränningsmotorer med. Dock först sedan motorn modifierats något. Gengas fungerar bra, men ger betydligt lägre effekt, cirka 60 procent, jämfört med bensindrift. Det gjorde att de inledningsvis stora förhoppningarna på gengas som drivmedel aldrig infriades.

Det verkligt stora problemet med gengas, är just dess innehåll av kolmonoxid. Det är en gas som är starkt giftig. Vid inandning i stora doser förhindrar den syreupptagningen i blodet. Att kolmonoxid dessutom är både smak- och luktlös gör den extra lömsk. Under krigsåren inträffade ett stort antal olyckor med gengas. Bara under

En tjugusig bil krävde förstås också ett matchande gengasaggregat. Bilden togs 1940 utanför Philipssons i Karlstad. Bild: Digitalt museum.

Utan möjligheterna att ställa om loken till vedeldning hade läget för de svenska järnvägarna blivit prekärt under krigsåren. Foto: Järnvägsmuseum

Sveriges järnvägar "vedifierades"

Cirka hälften av de statliga stambanorna var vid krigsutbrottet elektrifierade. För den andra halvan, liksom på det finmaskiga nätet av privatbanor, drevs loken nästan uteslutande av stenkolsgenererad ånga. Med början i norra och mellersta Sverige byggdes därför ångloken om till vedeldning.

DET KAN FRAMSTÅ SOM förhållandevis enkelt att stoppa vedklabbar i ånglokens pannor istället för att skyffla in stenkol. Men till att börja med krävdes en helt annan logistik för att få veden ombord på loken. Kolgivningsplatserna måste anpassas för vedhantering och kompletteras med kapverk, vedbryggor och svängkranar. Även loken måste modifieras. Bland annat måste effektivare gnistsläckare installeras och tendrar och kolboxar byggas på för att rymma den mer skrymmande veden.

I Sverige fanns erfarenheter av vedeldade lok som låg bara ett par årtionden tillbaka i tiden. Under första världskriget hade det också varit stor brist på stenkol, varför man i stor utsträckning istället eldat loken med ved. Därför gick det förhållandevis smidigt att nu byta bränsle.

Men det fanns också betydande nackdelar. Lokens effekt minskade och vedeldningen medförde att driftkostnaderna i stort fördubblades. Till detta bidrog också att det behövdes ytterligare en person i förarhytten som uteslutande sysslade med att lämpa fram vedklabbar till eldaren. Risken för att orsaka bränder ökade också betydligt.

Så småningom tvingades också banorna i södra

Sverige att gå över till vedeldning. På några användes också bränsletorv.

Det står idag helt klart att utan möjligheterna att skifta från kol- till veddrift så snabbt hade järnvägstrafiken i Sverige inte kunnat hållas igång på det sätt som det gjorde. ●

Seglivade ånglok

Vartefter elektrifieringen av det statliga järnvägsnätet fortsatte och allt fler privatbanor lades ned blev ångloken så småningom överflödiga. Men vis av erfarenheterna från krigsåren av att driva lok med inhemsk energi skrotades inte alla. Flera hundra ånglok konserverades och ställdes upp i de grå pläteller träskjul som byggdes på avsidade belägna platser runt om i landet. Efter kalla krigets slut och Sovjetunionens fall 1990 ansågs de inte längre komma att behövas. Vid SJ var den nästan 120-åriga ångepoken definitivt över år 1972, men de sista beredskapsloken togs inte ut ur sina skjul förrän 2013.

Kvalificerad exkursionsledning. Skogshistoriska Sällskapets besökare på Ekolsund guidades på ett entusiastiskt sätt av ägarfamiljens företrädare, Nils Lidbaum tillsammans med skogsbiologen Börje Drakenberg, universitetslektorn i landskapsarkitektur, Åsa Ahrlund och arkeologen Gert Magnusson.

Ekolsunds slott

– ett Eldorado för park-, allé- och trädälskare

Exkursionen på Ekolsund den 18 maj samlade nästan 50 deltagare i bästa försommarväder. Det blev en upplevelserik dag under mycket sakkunnig ledning i det spännande barocklandskapet kring slottet och dess arboretum.

TEXT & FOTO HANS-JÖRAN HILDINGSSON

» **EKOLSUNDS SLOTT HAR** en lång ägarlängd med många kungligheter och anor ända ifrån 1300-talet och ätten Oxenstierna. Slottet med tillhörande marker ligger i Uppland, några mil öster om Enköping och är byggnadsminnesmärkt sedan 1968.

Under medeltiden låg den befästa huvudgården på en holme i Hjalstaviken och ägdes av Gustav Vasa från 1542. År 1624 skänktes Ekolsund av Gustav II Adolf till generalen och sedermera riksrådet Åke Tott, som flyttade huvudgården till dess nuvarande plats. Här uppfördes de två vinkelbyggda stenhusen i barockstil. Åke Totts son Claes fortsatte med

trädgårds- och parkprojektet i samarbete med den tidens stjärnarkitekter Nicodemus Tessin d.ä. samt Simon och Jean de la Vallée. Parken blev den förnämsta i landet, vilket kom att ruinera Claes Tott.

Det innebar att den egentliga slottsbyggnaden, som skulle legat mellan flyglarna, aldrig blev byggd! Idag ägs Ekolsund – ett kungligt, privatägt slott – av Raija Ohlin.

Industrimannen Carl Kempe ägde slottet under perioden 1917–1967. Under hans tid förnyades och utvidgades arboretet till att omfatta 35 hektar med cirka 350 träarter och ett okänt antal buskar.

Ett arboretum ska alltid förnyas. Enligt

Börje Drakenberg suverän guide i det stora och berömda arboretet med dess 350 olika arter av träd.

zoologen Börje Drakenberg, som guidade besökarna i arboretet, finns det många exempel på hur arboreta blivit ointressanta på grund av att de vuxit sig alltför höga. Därför avverkar man i arboretet på Ekolsund. Det barockinspirerade landskapet med alléer, dammar och planteringar runt slottsbyggnaderna gestaltas varsamt på nytt genom ägarens försorg.

PARKEN PÅ EKOLSUND OMFATTAR IDAG bland annat 14 alléer med träd, främst lind, i fyra generationer där de första importerades från Holland redan på 1600-talet. Huvudallén utgörs av fyra rader träd i cirka en kilometer. ●

Ivan Örtendahl berättar om den ännu värvinterbleka barockträdgården för stämmodeltagarna.

Välbesökt årsstämma på Gamla Staberg

Skogshistoriska Sällskapets årsstämma den 30 mars på Gamla Staberg utanför Falun blev uppskattad av de drygt 70 deltagarna. Förutom sedvanliga stämmofrågor bjöd Bergvik Skogs VD Elisabet Salander Björklund och trädesignern Bengt Andersson på uppskattade presentationer.

TEXT & FOTO LARS KLINGSTRÖM

» **REDAN DAGEN INNAN** själva årsstämman samlades styrelsen tillsammans med tolv av Sällskapets 20 regionala kontaktpersoner för att diskutera utvecklingsfrågor.

Styrelseledamoten Jan Sandström agerade ”braständare” för diskussionerna genom ett anförande där han belyste den tilltagande historielösheten i samhället.

– Vare sig bransch-, regerings- eller myndighetsföreträdare ägnar idag ämnet skogshistoria annat än förströdd uppmärksamhet. Detta trots

den oerhörda betydelse som skogen haft för välbefinnandet i Sverige. (Mer om hans tankar på annan plats i tidningen.) Jan Sandström fick gott gehör för sina funderingar.

– SKOGSHISTORIA ÄR JU INTE BARA NOSTALGI, den har mycket att ge också idag, inte minst nu när klimatet sätter fokus på det som växer i våra skogar, sade Lars-Olof Österström, Mora. Det är en omställning som påminner om situatio-

nen på 1800-talet när skogen blev basen i den svenska ekonomin.

Flera tog upp samma tråd och menade att skogshistorien är en brygga till framtiden och att det handlar om att dra nytta av erfarenheterna. Det finns både goda och dåliga exempel som är värdefulla lyfta fram.

Sällskapets nye sekreterare, Mats Hannerz, påminde också om att det nu börjar komma fram facit på vad de naturanpassade metoder som infördes under 1990-talet får för effekt i skogarna.

Charlotte och Ivan Örtendahl, äger barockträdgården på Gamla Staberg och berättade mycket engagerat om arbetet med att återskapa den.

Skogshistoriska Sällskapet 2017

Vid årsstämman omvaldes Hans-Jöran Hildingsson som ordförande liksom också ledamöterna Erik Valinger och Bengt Stenerås. Nyval skedde av Mats Hannerz som sekreterare efter Christer Sundquist som avböjt omval på grund av sjukdom.

Styrelsen ser nu ut på följande sätt:

Hans-Jöran Hildingsson, ordförande.

Erik Valinger, vice ordförande.

Mats Hannerz, sekreterare/webb.

Bengt Stenerås, kassör.

Lars Klingström, redaktör.

Irène Gustafson, ledamot/webb.

Jan Sandström, ledamot.

Karin Tormalm, ledamot.

Revisorer:

Siggardt Fahlroth och **Hans Troedsson** samt suppleanterna

Mats Carlbohm och **Carl Henrik Palmér**.

Valnämnd:

Åke Barklund, ordförande samt **Jan Fryk** och **Monika Stridsman**.

Medlemsavgiften är oförändrad:

300 kronor för enskild medlem.

400 kronor för familjer.

100 kronor för studerande.

– Skogshistoria är ju inte bara det som hände för länge sedan utan också vad som skedde helt nyligen, konstaterade han.

EN ANNAN ASPEKT SOM LYFTES FRAM var vad skogen betydde för befolkningsutvecklingen i tidigare mycket glest befolkade bygder i norra Sverige under andra halvan av 1800-talet.

– När vi idag ser landsbygden avfolkas kan det vara värt att påminna om att det ofta var skogen som bidrog till att befolka den, sade Lars-Olof Österström. Förutsättningarna är annorlunda idag, skogsbruket erbjuder allt färre jobb, men jag är övertygad om att det finns fler sätt än de traditionella att ta tillvara skogens möjligheter att skapa sysselsättning.

ÅRSSTÄMMAN GENOMFÖRDES PÅ DEN intressanta bergsmansgården Gamla Staberg utanför Falun. Vård för stämman var Bergvik Skogs VD Elisabet Salander Björklund mycket engagerat redogjorde för företagets verksamhet.

Bland mycket annat berättade hon att man är orolig för den alltjämt pågående avfolkningen av landsbygden.

– Vi vill se levande bygder och stöder därför bland annat utbyggnaden av bredband för att förbättra möjligheterna för människor att bo och verka på landet.

Hon tryckte också på de stora möjligheter som skogen erbjuder inför framtiden.

Bergvik Skogs VD Elisabet Salander Björklund, gav besökarna en mycket intressant och initierad beskrivning av företaget.

– Det är inte bara att den ger produkter som kan bidra till att lindra den pågående klimatförändringen. Skogen kommer också att kunna erbjuda helt nya produkter vartefter massabruken utvecklas till biorafinaderier.

BENGT ANDERSSON FRÅN Firma Gott Virke avslutade programmet med att visa vad man kan göra av trä.

– Av de 16 inhemska trädslag vi har här i landet utgörs 95 procent av gran, tall och björk. De övriga fem procenten är nära nog helt oanvända, berättade han.

Efter avslutad jägmästarutbildning och en genomgången kurs i trädesign beslöt han att försöka ändra på detta. Han startade därför sitt företag i Lakenäs, där han uteslutande, och hantverksmässigt, tillverkar träprodukter av Sveriges alla inhemska trädslag.

Bengt hade med sig en del av sin imponerande kollektion och det var åtskilliga av dem som fann nya ägare bland stämmodeltagarna.

Gamla Staberg är byggd på 1600-talet. Dess barockträdgård börjar idag stiga fram i sin ursprungliga prakt. Sedan den började restaureras för drygt 20 år sedan har den utvecklats till ett besöksmål av rang.

– Vi vet inte exakt hur den såg

ut från början, men det finns en akvarell från mitten av 1700-talet som ger en uppfattning av den, berättade Charlotte som guidade årsstämmodeltagarna i den.

– Det fanns heller ingen beskrivning av vad som odlades men vi har utgått från Linné-lärjungen Anders Tidströms Dalaskildringar från 1700-talet.

I TRÄDGÅRDEN ODLAS NU lokala grödor som potatislök, gräart, dalaböna och rovor.

Där finns också ett stort antal träd av gamla sorter, bland annat Gubbäpple, Grågylling och Hedemoraäpple. De flesta är nysatta, men sju träd av sorterna Åkerö, Säftstaholm och Boiken som mycket väl kan vara över tvåhundra år gamla, lyckades man bevara.

Besökarna fick också lära sig att Dalarna är unikt vad gäller äppel- och päronsorter och att Staberg är ett av Sveriges klonarkiv för fruktträd.

Barockträdgården ingår i Världsarvet Falun och förvaltas av Vika-Hosjö Hembygdsförening och ägarna Ivan och Charlotte Örtendahl. ●

Bengt Ager hedersledamot i Skogshistoriska Sällskapet

Vid årsstämman utsågs professor emeritus Bengt Ager, Hedemora till hedersledamot.

BENGT AGER, som tyvärr inte själv hade möjlighet delta i stämman, började karriären i skogen 1947 med att hugga brännved i småländska gallringsskogar. År 1953 utexaminerades han från Skogshögskolan och fick direkt arbete med att utveckla teknik och arbetsmetoder i det norrländska skogsbruket. Under åren 1968–93 var han professor i skogsteknik vid Skogshögskolan och Lantbruksuniversitetet.

Arbetsmiljöfrågor blev Bengts hjärtesak. Han valde en egen synonym till begreppet arbetsmiljö och talade hellre om "arbetets humankvalitet". Han stred för mer människovänliga arbetsplatser i skogen och sågindustrin och reagerade skarpt mot vad han uppfattade som tillbakagångar för arbetsmiljön.

HAN HAR OCKSÅ BREDDAT SIG och allt mer engagerat sig för landsbygdsutveckling. Idag brinner han för den nordiska timmerhustraditionen. Till breddningen

hör också att han med tiden blivit fyrdubbel doktor. Senaste promoveringen var som filosofie doktor vid Luleå Tekniska Universitet. Hög ålder är ingen begränsning, snarare tvärtom, menar Bengt, som fyllde 89 den 29 maj.

BENGT AGER ÄR EN SANN IDEALIST som alltid tagit aktiv del i Skogshistoriska Sällskapets förehavanden. I årsskriften år 2011 förtjänar särskilt hans artikel om "Skogsarbetets rationalisering och humanisering 1900-2010" att lyftas fram liksom också fjolårets "Timmerhusens sentida historia".

Bengt är både idrottskille och lärare som en gång i världen gillade att sätta skogsstudenterna på plats i de anrika Malingsbospelen. Och såvitt vi vet har han ännu inte lagt sina racketar och klubbor på hyllan. ●

Erik Valinger och Jan Sandström

Hallå där Mats Hannerz

– ny sekreterare i Skogshistoriska Sällskapet

Vem är du?

En 57-årig jägmästare och skoglig doktor som mår bäst i skogen eller vid en kust med fågelkikare runt halsen. Uppvuxen i Oxelösund men med alla sommarlov i Lekvattnet i Värmland. Bor idag i Kalmar med fru, hund och katt. De tre barnen är alla utflugna.

Vad jobbar du med?

Jag har vikt mitt yrkesliv åt skog och forskning. Ämnena har växlat men det har varit mest fokus på skogsskötsel, förädling och naturvård. Efter 20 år på Skogforsk, och innan dess på SLU, driver jag nu det egna kommunikationsföretaget Silvinformation. Det handlar om att göra forskningsresultat begripliga för skogsägare, yrkesfolk, massmedia och inte minst för andra forskare. Företaget firar 10-årsjubileum i år!

Varför tycker du att skogshistoria är viktigt?

Den svenska skogen och landskapet är frukten av människans påverkan under många sekler. Inte minst naturvårdsdebatten skulle vinna på bättre förståelse för skogshistoria, tidigare markanvändning och att skog växer och förändras. Skogshistoria är också berättelsen om hur skogen lade grunden till vår industrialisering och vårt välbefinnande. Det har många glömt idag!

Och jag drömmer om att återvända till byn Korpåsen i Hälsingland där jag gjorde mitt examensarbete i början av 1980-talet. Byns flerhundraåriga historia av uppodling och igenväxning visar vilken påverkan vi människor haft på landskapet.

Årets Örtugar

Vid årsstämman offentliggjordes namnen på årets mottagare av Skogshistoriska Sällskapets belöning Örtugen.

DANIEL PERSSON tilldelades en örtug för sin studie Engrepsskördarens tekniska utveckling där han beskriver den historiska utvecklingen av avverkningsmaskinerna i Sverige från introduktionen 1965 till 2015. Han har i detalj analyserat ett antal faktorer som har betydelse

för effektiviteten och konstaterar att utvecklingen av engrepsskördare och aggregat går mot både kraftfullare och tyngre modeller.

Daniel Persson fick sin Örtug vid jägmästarnas examensdag den 13 maj i Umeå.

ULLA LOVÉN fick en örtug för sin bok om Håbo Häradsallmänning. Den är en historik över allmanningen men beskriver också de svenska häradsallmanningarnas långa historia.

Tillsammans med intervjuer med personer verk-samma i Håbo och ett rikhaltigt bildmaterial beskriver hon allmanningens utveckling fram till idag.

Boken är intressant även för en vidare krets genom den omfattande beskrivningen av de svenska häradsallmanningarnas mångåriga och spännande historia.

Ulla Lovén fick sin Örtug av Skogshistoriska Sällskapets ordförande Hans-Jöran Hildingsson i samband med exkursionen på Ekolsund den 18 maj.

BOSSE JOHANSSON fick en örtug för sin bok *Flottare med färg* där han på ett mycket levande sätt skildrar flottningsepoken i Norrbotten.

Bosse Johanssons bok är en kärleksfull dokumentation av en svunnen epok då skogsarbete, kolning och tjärbränning tillsammans med flottning av timmer och tjärtunnor var viktiga näringsfång för människorna i norra Sverige. Inte minst värdefullt är att boken skildrar flottningen i Norrbotten som är mindre omskriven än den i andra delar av landet.

Bosse skrev en artikel i Skogshistoriska Sällskapets årsskrift 2016 som är ett utsnitt av hans bok. Han får sin Örtug i samband med exkursionen i Norra Renbergsvattnet den 10 juni.

LÄS MER OM ÖRTUGEN och de fullständiga motiveringarna till årets mottagare på: skogshistoria.se

Jan Sandström, Skogshistoriska Sällskapet:

– Vi har en roll i den alltmer historielösa skogsnäringen

“Historiska förhållanden har mer eller mindre upphört att bilda grund för politiska beslut i Sverige under efterkrigstiden.”

– Det här citatet ur en essä av historikern Jonas Nordin tycker jag i hög grad stämmer in också på skogsnäringen, säger Jan Sandström, styrelseledamot i Skogshistoriska Sällskapet.

INTERVJU: LARS KLINGSTRÖM

JAN SANDSTRÖM HAR ett förflutet inom skogsägarrörelsen och satt också i styrelsen för Skogsstyrelsen under många år. I samband med träffen med Skogshistoriska Sällskapets regionala kontaktpersoner i Falun i mars, inledde han diskussionerna med ett anförande om den tilltagande historielösheten i skogsnäringen.

– Det är ingen överdrift att säga att den skogliga historien är ytterst styvmoderligt hanterad idag, säger han. Det gäller såväl i den akademiska utbildningen som i näringslivet och på myndighetssidan. Detta trots ett tydligt intresse för historia hos allmänheten, som bland annat manifesterar sig som släktforskning och en mångfald av historiska tidskrifter. Bland de enskilda skogsbrukarna finns många som är allt annat än historielösa, men i branschen som helhet är intresset mycket svagt.

Han har noterat att även om det allmänhistoriska intresset har ökat så är motkrafterna desto större. I skolan är ämnet historia satt på undantag. Avståndet mellan generationerna är sannolikt större än det någonsin varit. Dagens unga växer upp i diametralt annorlunda miljöer jämfört med sina föräldrar och ser det gamla som ointressant.

– Zoomar vi in på skogsnäringens historia blir okunskapen ännu mer uttalad. Den alltfjämt pågående urbaniseringen bidrar starkt; allt färre har idag någon relation till vare sig skog eller skogsbruk. Och om man inte förstår vilken oerhörd betydelse

Jan Sandström.

skogen har haft för det svenska samhällets utveckling är det svårt att ta de historiska skeendena till sig. Förutfattade uppfattningar får därför lätt fäste.

– **NÄR JAG FÖRSÖKTE SAMLA IHOP** mina intryck av historielöshetens orsaker i vår egen samhällssektor så kom jag till att börja med fram till att ämnet skogshistoria inte är något kärnämne i vare sig utbildningen till jägmästare eller skogsmästare. Därtill att också forskningen om skogens historia är förvånansvärt begränsad.

Jan Sandström har också noterat att branschföreningen Skogsindustriernas historiska utskott idag för en tynande tillvaro. Hans intryck är att de förnämliga alster som utskottet producerat genom åren, länge varit mer eller mindre okända i branschen.

– Och trots att ämnet ekonomisk historia haft en renässans i Sverige under senare årtionden har skogsnäringen fått oproportionerligt litet utrymme, säger han. En given fråga är var näringen befunnit sig när de ekonomiska forskarna tecknat vår ekonomiska historia?

– När jag avslutade min sejour vid Skogsstyrelsen passade jag på att briefa organisationen om dess ansvar för att hålla skogens historia levande. Av de 25 ”länsjägmästare” som fick mitt utskick svarade tre. Bara en av dem motiverade sitt svar, och såg skogshistoria främst som ett instrument för att bevara kulturlämningar. Det är tyvärr en symptomatisk syn

på ett ämne som har så oerhört mycket mer att ge.

JAN SANDSTRÖM KONSTATERAR samtidigt att antalet medlemmar i Skogshistoriska Sällskapet ökar, om än i blygsam takt.

– Men de som söker sig till oss idag är betydligt äldre än de nya medlemmarna var för ett kvarts sekel sedan. Och i början av Sällskapets existens, i början av 1990-talet, var andelen yrkesaktiva betydligt högre. Om man hos samma kategori idag hör efter om intresset om att bli medlem får man inte sällan svaret ”nej jag är inte tillräckligt gammal än”.

Han har också noterat vare sig *Departementet för landsbygd, livsmedel och areella näringar* eller *Kulturdepartementet* är särskilt engagerade i frågan.

– Båda har uttryckt tveksamhet till att stöda det nätverk av skogsmuseer som med blygsamma resurser vuxit fram i landet. Nätverkets syfte är att påminna om skogens viktiga roll för bygdens utveckling och gynna turismen i Sveriges glesast befolkade delar. För mig framstår det som en klockren uppgift för de här departementen att stödja kulturytringar och landsbygdensintressen av det slag som uttrycks i museiambitionerna. Det krävdes också en skrivelse från oss i Skogshistoriska Sällskapet för att ämnet skogshistoria skulle nämnas i det nationella skogsprogrammet.

JAN SANDSTRÖM HAR DÄRFÖR SVÅRT att komma till någon annan slutsats

än att skogshistorien i de flesta sammanhang väger lätt.

– Vi anser därför att Skogshistoriska Sällskapet har en mission i att bevaka ämnet. Vi uppmärksammar avgörande historiska skeenden och den användning av marken som resulterat i de skogar vi har idag och de sätt de brukas på. Med kännedom om skogshistorien går det att undvika att göra om tidigare misstag. Och omvänt; att ta vara på tidigare goda erfarenheter och utveckla dem med de nya kunskaper som tillkommit. Alltså: Tvärt emot vad många tycks tro är skogshistoria inte bara nostalgi och kulturlämningar, utan i hög grad något som samhället har anledning att vara medvetet om.

SAMTIDIGT KONSTATERAR HAN ATT Skogshistoriska Sällskapet har mycket begränsade resurser.

– Vi arbetar ständigt för att öka antalet medlemmar. Ett tydligare stöd både från staten och från skogsnäringen vore vällovligt. Om inte detta sker är det mycket tveksamt om föreningen på sikt kommer att klara att hålla dagens ambitiösa nivå på verksamheten.

Han menar att den utbredda historielösheten är till men för hela skogssektorn.

– Om någon bör en bransch som den skogliga vårda sin historia. Alla är idag väl medvetna om de utmaningar som skogen och skogsbruket står inför: Klimatfrågan. Att hantera de olika intressen som alla möts i skogen. Att göra brukandet av skogarna såväl ekologiskt, som ekonomiskt och socialt hållbart.

– **UTAN TVEKAN SKULLE MÖJLIGHETERNA ATT** klara de här utmaningarna förbättras genom att tillföra skogshistoriska dimensioner. Aktörerna

inom den skogliga sektorn har ju ett gemensamt intresse av att verkligen lyckas.

Jan Sandström anser att de skogliga intressenterna för både egen del och för samhällets bästa behöver göra något radikalt åt sin delvis självförvållade historielöshet.

– Skogshistoriska Sällskapet kan inte annat än att väcka i frågan och försöka hålla den vid liv. Till att börja med skulle vi behöva hjälp med att sprida kännedom om att vi finns. Vi har ett förnämligt tryckt material i form av tidning och årskrift plus en up-to-date och funktionell webbsida. Kanske kan vi bilda allianser med myndigheter, organisationer och företag och söka win-win-situationer. Möjligheterna är många – men det handlar till att börja med om att komma över den tröskel som idag försvårar en sådan utveckling: Ointresset! ●

Den Gamla Bild

Avslutningsfest på spelflotten

Året är 1885. Det är sommar. Rumpen har gått och ån uppströms sjön är tömd på timmer. Spelflotten som dragit åtskilliga timmerlänsar över sjön har varpats tillbaka till åmynningen. Flera månaders slit med det stora gångspelet är över och ikväll ska man fira ute på sjön för att slippa myggplågan.

AV LARS KLINGSTRÖM

» **FLOTTARNAS KVINNOR** har kommit med kaffe och förtäring. Säkerligen kommer nog också några buteljer snart att öppnas. En av flottarna har redan satt fiolen för hakan.

Målningen utfördes av illustratören och konstnären Pelle Hedman. Var han hittade sitt motiv vet vi inte. Det saknar också betydelse; så här kunde det se ut överallt i Sverige där det flottades timmer. Bäcker, åar och älvar flyter här och var ut i sjöar. För att forsla timret vidare samlades det ihop i stora länsar som spelades över sjöarna till deras utlopp.

PRINCIPEN VAR ENKEL. På en stabil byggd timmerflotte reste man "dockan", en vridbar och lodrätt stående stock försedd med ett kryss av korslagda slanor. Till spelflotten hörde också en roddbåt, en tung dragg och en lång vajer fäst vid dockan. Draggen roddes ut till vajerns fulla längd och sänktes. Sen var det "bara" att börja gå.

Att jobba på en spelflotte var slitsamt. En läns kunde innehålla flera tusen stockar. Inte

sällan beskrev sig besättningen på spelflottarna som galärslavar. Att i många timmar i sträck, allt tröttare, gå runt, runt och för varje varv tvingas kliva över vajern var knappast en avundsvärd uppgift.

MEN JÄMFÖRT MED DET traditionella flottningsarbetet så var risken för att skadas – eller drunkna – betydligt lägre. Ändå var det traditionell flottning som stod högst i kurs. Det berodde kanske på den frihet som flottarna upplevde sig ha. De rörde sig i bygderna och kring dem stod ett skimmer av karlakar och farlighet. Säkert spelade sådant in när man efter en vinters slit i skogen sökte sig till flottningen. Nätterna var ljusa och dagarna fyllda av spänning. Av flottaren krävdes både kraft och balans.

När länsen med stockar satts i rörelse gällde det att inte tappa farten. Att dra den över stora sjöar kunde ta flera dagar och arbetet fortgick även nattetid. Då handlade det om stora flottar, försedda med enkla kojor och eldplats. Skiften kunde vara mycket långa, särskilt om man fick

motvind eller råkade ut för strömmar som förde ekipaget ur kurs. Det finns berättelser om flera dygn långa arbetspass utan vila.

Hur väl Pelle Hedmans bild överensstämmer med verkligheten vet vi inte mycket om. Men nog bör det då och då ha förekommit att man efter förrättat värv tog vara på möjligheterna att koppla av och fira.

Sen väntade andra sysslor. Flottarna var ju diversearbetare. En del var småbrukare. Det var kvinnorna som tog hand om gårdens sysslor och barnen när männen var borta på skogsarbete under vintern eller flottning på sommaren.

OM KONSTNÄREN DÅ: Pelle Hedman var född 1861 i Gimsbärke invid Dalälven strax norr om Borlänge. Han utbildade sig vid Konstakademien och var en tid i Paris och umgicks i kretsen kring Anders Zorn. Han blev mycket anlitad som tidningsillustratör fram till dess möjligheterna att reproducera fotografier utvecklades i början av 1900-talet. Han gick bort 1933 och erkändes som konstnär bara ett halvår dessförinnan ●